

Lezing 7: Op wie vertrouwt gij nu?

Trouw aan jezelf

Lezing zeven van het jaarthema zal gaan over ‘Trouw aan jezelf’. De titel komt uit 2 Koningen 18 vers 20.

Het is de tweede in de reeks lezingen over de trouw van mensen. Er zal nagedacht worden over de plek van het individu in de samenleving en hoe belangrijk het vanuit seculier oogpunt is dat het individu trouw blijft aan zichzelf. Er wordt vaak gezegd dat je trouw moet zijn aan jezelf, maar is dat ook een Bijbelse boodschap?

Voor deze lezing is dr. B.J. Spruyt uitgenodigd. Op 11 maart 2021 *Deo Volente* hoopt hij zijn lezing uit te spreken.

Aan de *lector* zijn de volgende vragen gesteld:

1. In hoeverre is het individu centraal komen te staan in de samenleving?
2. Wat is vanuit seculier oogpunt het belang van trouw zijn aan jezelf?
3. Hoe kunnen we een christelijke visie hierop in de praktijk brengen?

In het voorbereidingsartikel staat Corné stil bij de diversiteit en eenheid van de vroege kerk. Hij beschrijft daar onder andere het gemeenschapsleven en geeft ook een les mee voor ons.

Geven aan christen en heiden

Gulheid in de vroegchristelijke kerk

De vroegchristelijke kerk wordt weleens gezien als ideale kerk. Twee 'ideale' eigenschappen waarin wij van deze eerste christenen kunnen leren staan centraal in dit artikel. Dit zijn de gulheid in het geven van giften aan armen en de gemeenschap die de kerk vormde. Als je na het lezen van dit artikel jaloers bent op deze kerk, bedenk dan eerst dat het artikel vooral focust op de prilste tijd van het christendom (tot 160 en uiterlijk tot keizer Constantijn) waarin verschillende kindersjiektes in de vorm van dwalingen de kerk deden schudden op haar grondvesten.

Tekst: Corné van Dam

Dit artikel begint met een schets van de diversiteit en eenheid van de vroege kerk. Vervolgens wordt deze eenheid meer uitgewerkt rond het onderwerp rijk en arm. Ten slotte beschrijf ik de gemeenschapszin in de vroege kerk en de relatie tussen gemeenschap en gulheid aan armen.

Diversiteit

De inhoud van de werken die in eerste tijd van de Apostolische vaders (ongeveer 90-160) gepubliceerd werden, was sterk uiteenlopend van aard. Belangrijke brieven vormden 1 Clemens, de brieven van Ignatius die hij schreef aan gemeenten in Azië op zijn martelaarsreis naar Rome en een brief van Polycarpus. In de *Didachè* of leer van de twaalf apostelen werd de leer van de apostelen en de levenspraktijk van de gemeenten beschreven, terwijl *De pastor van Hermas* onder apocalyptische literatuur viel. Belangrijk waren ten slotte ook de brieven aan Diognetus en Quadratus, die meer apologetisch waren. De meeste geschriften waren lokale gelegenheidsgeschriften, waardoor ze divers overkomen (Klijn, Apostolische Vaders (dl. 3), 1967). Bird beschrijft een grotere diversiteit dan alleen in de geschriften: "Christian associations were diverse in their locale, the character of their writings, many of their ritual practices, the views with which they regarded Jesus, the

soteriologies they adopted, the meaning that they attached to membership, and the social forms they assumed" (Bird, 2002, p. 229). Christenen uit deze tijd vormden een geografisch en cultureel brede groep, waardoor diversiteit onvermijdelijk was. Deze verschillen, vooral over de visie op Jezus en de soteriologie (leer van de verlossing), raakten echter wel wezenlijke thema's van het christendom zodat dwalingen op de loer lagen. De zojuist genoemde lectuur toont een zedenprediking, waarbij "Paulinische diepten" worden gemist. De kerk lijkt wel "een vrij algemene moralistische vereniging, waarbij het Evangelie intellectueel gereduceerd werd tot een juist inzicht (*logos*), waarvan de kiemen ook aanwezig waren in de heidenwereld" (Hommes, 1963, p. 57). Niet bepaald het beeld van een ideale kerk dus.

Eenheid in levenswandel

Ondanks deze grote verschillen "aangaande leer, leven en kerkorganisatie (...) zijn de christenen tot een hechte gemeenschap geworden" (Klijn, Apostolische Vaders (dl 3), 1967, p. 6). Centraal in de christelijke kerk stond de christelijke levenswijze. Deze stond op de voorgrond en werd in de geschriften uit de eerste eeuwen van de kerk telkens aan de orde gesteld (Klijn, Apostolische Vaders (dl 3), 1967). Ter illustratie hiervan citeer ik een stukje uit de brief aan Diognetus, een heiden met interesse voor het christelijk geloof. "Maar terwijl ze [de christenen, CvD] wonen in Griekse en niet-Griekse steden – al naar gelang ieder werd toebedeeld – en ze de gewoonten van het land volgen in kleding en voedsel en in andere zaken van het dagelijks leven, vertonen ze toch een wonderbaarlijke en algemeen erkende vreemde levenswijze. Ze wonen in hun eigen land, maar als vreemdelingen. Ze delen in alles mee als burgers, maar hebben alles te lijden als vreemdelingen. Elk vreemd land is hun vaderland en elk land is hun vreemd. Ze trouwen als ieder ander. Ze krijgen kinderen,

maar ze leggen hun nageslacht niet te vondeling. Ze delen hun tafel, maar niet hun bed. Ze leven ‘in het vlees’, maar niet ‘naar het vlees’. Ze vertoeven op aarde, maar ze zijn thuis in de hemel. Ze gehoorzamen de vastgestelde wetten, maar in hun eigen leven overtreffen ze de wetten. Ze houden van allen, maar ze worden door alle vervolgd. Ze zijn onbekend, maar ze worden vermoord. Ze sterven, maar ze worden levend gemaakt. Ze zijn arm, maar ze maken velen rijk. Ze komen alles te kort, maar ze hebben in alles overvloed. Ze worden onteerd, maar die ontering strekt hun tot roem. Ze worden belasterd, maar ze worden gerechtvaardigd. Ze worden gesmaad en ze zegenen. Ze worden beledigd en ze bewijzen eer. Als ze goed doen, worden ze gestraft als boosdoeners. Als ze gestraft worden, verheugen ze zich alsof ze tot leven kwamen. Door de Joden worden ze bestreden als vreemdelingen, door de Grieken worden ze vervolgd. En die hun [*sic*] haten kunnen toch geen reden voor hun vijandschap geven” (Klijn, *Apostolische Vaders* (dl 3), 1967, pp. 103-105). Het beschreven gedrag lijkt op wat de socioloog Stark noemde als voorwaarde voor een succesvolle nieuwe religieuze beweging. Hij stelde dat een nieuwe religie af moet wijken van de heersende opinie, maar niet te veel (Sanders, 2002). Paulus vertoonde dit gedrag bijvoorbeeld in de eerste Korinthebrief. Paulus liet daar ruimte voor een zekere culturele continuïteit met het judaïsme, maar wees bijvoorbeeld de besnijdenis af. Stark heeft gesteld dat het christendom onder had kunnen gaan als de apostelen uit Jeruzalem, die het christendom bij het judaïsme wilden voegen, of de Anatolische heidense christenen, die christendom met het polytheïsme verenigbaar wilden maken, in hun doel waren geslaagd. Paulus en zijn gelijken vonden “the winning formula” met “cultural continuity with the conventional faith of Judaism, an attempt to accommodate as much as possible to Greco-Roman culture, and a medium level of tension with the gentile environment” (Sanders, 2002, p. 381).

Vreemdelingschap

Deze spanning met het heidense milieu brengt ons bij de notie van vreemdelingschap. De schrijver van de brief aan Diognetus beschreef dit als volgt. “Om het eenvoudig te zeggen: Wat de ziel is in het lichaam, dat zijn de christenen in de wereld. De ziel is verspreid over alle ledematen van het lichaam en de christenen door de steden van de wereld. De ziel woont in het lichaam en de christenen in de wereld. Maar ze zijn niet van de wereld” (Klijn, *Apostolische Vaders* (dl 3), 1967, p. 105). De christen uit de tweede eeuw stond in de wereld, maar gedroeg zich anders dan de heiden of de jood. Hoewel dit als een heel onprettige positie overkomt, had ze een grote vastheid, namelijk de hoop op de erfenis die in de hemel voor ons wordt bewaard (1 Petr. 1:3-4). Dit vreemdelingschap had gevolgen voor het concrete gedrag van de christenen in de maatschappij. Zo waren bepaalde beroepen voor christenen verboden. Dit betrof werk in de overheid of het leger, omdat daarbij de keizer aanbeden moest worden. Het vreemdeling-zijn beïnvloedde ook het zorgen voor de zwakken in de samenleving (Goudriaan, 2009).

Rijk en arm

In de vroege kerk bevonden zich rijke en arme mensen, dus mensen uit verschillende lagen van de bevolking. Mogelijke spanning tussen deze lagen vormden echter geen probleem door de krachtige groepsidentificatie. Sterker nog “deze groepsidentificatie is één van de belangrijkste redenen van de gestadige groei van de christenen in het Romeinse rijk.” Dit kwam doordat er materiële solidariteit aan het lidmaatschap van een kerk was verbonden. Niet alleen de rijken, maar ook de armen gaven wat ze konden. Dit had effect op het samenhorigheidsgevoel. “Iedereen levert een bijdrage aan het kerkelijke leven. De bereidheid om de collecteschaal te gedenken wordt als een geschikte graadmeter gezien voor de kerkelijke betrokkenheid” (Goudriaan, 2009, p. 43). De bekende nieuwtestamenticus Barclay stelt dat de kerk wel voornamelijk uit armen bestond. Dit was

volgens hem logisch: vanwege het gezinsethos in het vroege christendom moesten rijken hun geld wel delen met hun arme broeders. Christen worden, betekende dus voor de rijke zijn vermogen weggeven. Overigens konden ook arme mensen iets weggeven. Als je niks over had, vastte je gewoon een paar dagen zodat je iemand die helemaal niks meer had toch kon helpen (Barclay, 2019).

Ook zorg voor de naaste in de vorm van daden vond plaats in deze kerk. Denk hierbij aan zorg voor de zieken en gastvrijheid voor reizigers. Hier ging een duidelijke reuk vanuit naar de samenleving toen er in Carthago rond 252 een epidemie uitbrak. Zoals gebruikelijk vluchtten de heidenen naar veilige plekken. De christenen deden er echter alles aan om zieken, zowel gelovigen als heidenen, te helpen met voedsel, geld en kleren. “De heidenen worden door de feiten gedwongen om te erkennen dat deze mensen de enigen waren, die door hun daden lieten zien dat zij echt vroom en godsdienstig waren” (Goudriaan, 2009, p. 48). Hoewel dit gedrag niet letterlijk over te zetten is op onze tijd en cultuur, laat het ons wel christelijk gedrag zien waar we veel van kunnen leren. Hoe zou God verheerlijkt worden als de *biblebelt* bekend zou staan om zijn liefde en zorg tot de naaste, gulheid aan de armen en eenheid in de gemeente...

Gemeenschapsleven

Verbonden aan deze milddadigheid is het gemeenschapsleven van de kerk. Het goed uitgebouwde gemeenschapsleven “komt tot uitdrukking in de solidaire omgang met geloofsgenoten. De heidenen zeggen zelfs van de christenen: ‘zie hoe ze elkaar liefhebben.’ ” (Goudriaan, 2009, p. 43). Christenen zagen zichzelf niet eenvoudig als door God verkoren individuen, maar als gemeenschap gevormd door Gods mensen van het Nieuwe Verbond. Het Heilig Avondmaal moet daarom opgevat worden als een symbool “of their sharing in the life of the new covenant people” (Clark Kee, 2002, p. 338). Voor de christen in het Nieuwe Verbond is de groepsidentiteit uiteraard

radicaal veranderd ten opzichte van het Oude Testament. Sociale factoren zoals etniciteit, religieuze traditie of morele status zijn niet langer redenen om mensen buiten te sluiten. Hoewel het christendom dus divers is, wijkt het als geheel wel af van de heidenen in zijn levenswijze.

Relaties buiten de kerk

Naast een hechte gemeenschap waarin gemeenteleden elkaar als broeders en zusters aanspraken, hadden christenen in de eerste eeuwen ook relaties buiten de kerk. Een groep mensen die alleen sterke relaties heeft binnen de groep, vormt een kliek en heeft minder kans tot groei dan een groep met zwakkere relaties. Barclay stelde daarom dat de vroege christengemeente sterke onderlinge banden had, maar ook zwakkere relaties naar buiten. Juist deze relaties zorgden ervoor dat ook armoede buiten de gemeente werd gezien en verholpen en bracht zodoende mensen in aanraking met het christendom. Ook vijanden moest immers goed gedaan worden. Denk aan de Bergrede waar Jezus stelde: “En zo iemand met u rechten wil en uw rok nemen, laat hem ook den mantel.” (Matth. 5:40). In de *Didachè* of *Leer van de twaalf apostelen* (een van de hierboven aangehaalde werkjes uit de vroege kerk die onder andere gebruikt werd voor het catechumenaat) wordt dit gebod als volgt weergegeven: “Wat u betreft, u moet liefhebben die u haten en u zult niemand tot vijand hebben” (Klijn, 1967, p. 107). Juist door meer te geven, kan een christen een vijand voor zich winnen en zo tot een vriend maken. Denk hierbij aan Paulus: “Indien dan uw vijand hongert, zo spijzigt hem; indien hem dorst, zo geef hem te drinken; want dat doende zult gij kolen vuurs op zijn hoofd hopen. Word van het kwade niet overwonnen, maar overwin het kwade door het goede.” (Rom. 12:20-21). Milddadigheid lokte op deze manier een relatie uit waardoor iemand voor de kerk gewonnen kan worden.

In de Oudheid was het trouwens gebruikelijk dat de armen onderling voor elkaar zorgen. Het idee daarbij is: ik zorg voor jou als jij niks hebt, jij zorgt voor mij als ik niks heb. Het

christendom gaat hierin echter verder en geeft ook aan mensen die verder weg staan. Als de arme niets teruggeeft, zal God immers wel belonen (cf. Luk. 6:35). Op deze manier zijn weldadigheid voor de naaste en het vormen van een gemeenschap in de vroege kerk sterk verbonden (Barclay, 2019).

Concluderend kunnen we zeggen dat de levenswandel van de vroege kerk duidelijk

afweek van de heidense manier van leven, maar dat de christelijke leer nog in de kinderschoenen stond met alle gevolgen van dien. Wel kunnen we veel leren van deze eerste christenen in hun vreemdelingschap, eenheid in de kerk en liefde tot de naaste. Laten we daar dan iets mee doen en daders van Gods Woord zijn, want de hoorder die onthoudt en iets doet met wat hij hoort, zal gelukkig zijn (Jak. 1:22-25).

Literatuur

- Barclay, J. (2019). Early Christianity, Mission, and the Survival of the Poor in the Graeco-Roman World. *Teologische tijdschrift*, 243-253.
- Bird, F. (2002). Early christianity as an Unorganized Ecumenical Religious Movement. In A. D. Blasi, *Handbook of early Christianity, social science approaches* (pp. 225-246). Walnut Creek: AltaMira Press.
- Clark Kee, H. (2002). Development of christian leadership roles and community formation. In A. D. Blasi, *Handbook of early christianity, social science approaches* (pp. 337-360). Walnut Creek: AltaMira Press.
- Goudriaan, A. (2009). *Kwetsbare minderheid, zichtbare gemeenschap*. Gouda: Guido de Brès stichting.
- Hommel, N. (1963). *Geschiedenis van de kerk*. Kampen: J.H. Kok N.V.
- Klijn, A. (1967). *Apostolische vaders (dl 2)*. Baarn: Bosch en Keuning N.V.
- Klijn, A. (1967). *Apostolische Vaders (dl 3)*. Baarn: Bosch & Keuning N.V.
- Sanders, J. (2002). Social distance between christians and both jews and pagans. In A. D. Blasi, *Handbook of early christianity, social science approaches* (pp. 361-382). Walnut Creek: AltaMira Press.